

SLOVENIJA U **PROCESU RASPADA** SOCIJALISTIČKE JUGOSLAVIJE

Dr. sc. Božo Repe

ABSTRAKT: ZA SLOVENIJU JE OD SREDINE OSAMDESETIH GODINA karakteristična pluralistička atmosfera sa snažnim civilnim društvom, alternativnom kulturom, postupnom pojavom organizirane opozicije u obliku saveza, prethodnika stranaka (od 1988. nadalje) i s reformističkom vlašću, čiji je simbol bio predsjednik CK SKS Milan Kučan. Prelazak na višestranački sistem i provođenje prvih izbora bili su konsensualni i pravno pažljivo planirani, posljedica odluke SKS o silasku sa vlasti i dogovoru s opozicijom. Odnos prema Jugoslaviji bio je ambivalentan: išao je od želje za reformiranjem do traženja mirnog puta do nezavisnosti. Ključne riječi: Slovenija, politički pluralizam, ekonomska i politička kriza, centralizam, međunacionalni odnosi, raspad Jugoslavije

U procesu demokratizacije slovenačkog društva u osamdesetim godinama i kasnijem raspadu Jugoslavije i osamostaljenju Slovenije unutrašnji i vanjski faktori međusobno su se preplitali i utjecali jedni na druge. Bez vanjskih faktora (kraj Hladnog rata, pad Berlinskog zida, kraj socijalizma) ne bi ni došlo do raspada Jugoslavije, jer su za sam raspad bili ključni unutrašnji odnosi: ekonomska kriza, kriza samoupravnog socijalizma i kriza u međunarodnim odnosima.

Posljednji je jugoslavenski ustav iz 1974. godine u Jugoslaviji uspostavio nekakav srednji status između federaci-

je i konfederacije. Republike su dobile veće nadležnosti u različitim oblastima i svoja kolektivna predsjedništva. Istovremeno, ustav je bio temelj za nefunkcionalan ekonomski sistem, koji se odražavao u Zakonu o udruženom radu. Uveo je kompliciran i netransparentan delegatski sistem bez direktne odgovornosti. Nakon Titove smrti, 1980. godine, u strukturi i funkcioniranju jugoslavenske federacije do druge polovine osamdesetih godina nije se ništa značajnije promijenilo. Na najvišim državnim i stranačkim funkcijama uglavnom su se rotirali ljudi, koji su došli na vlast nakon obračuna sa takozvanim partijskim "liberalizmom".¹ Protivvrječe između zvanično proglašenog socijalističkog patriotizma, bratstva i jedinstva (izraženog u paroli "I nakon Tita Tito"), koje je ostalo nepromijenjeno u političkim programima, partijskim rezolucijama, školskim udžbenicima i na proslavama, te realnog doživljavanja Jugoslavije bilo je ogromno, što posebno vrijedi za Sloveniju, gdje su od jugoslavenskog socijalističkog patriotizma u osamdesetim godinama ostali samo jugorock i sport.

Već 1980. godine počela je ekonomska kriza, inflacija, devalvacija dinara, nedostatak nafte i raznih proizvoda široke potrošnje, pa su uvedeni i bonovi. Inflacija je u 1988. premašila 350 posto i nastavljala je rasti do superinflacije. Jugoslavija nije bila u stanju vratiti dugove. U 1983. dugovala je više od dvadeset i pol milijardi dolara. Početkom 1989., kada je Saveznu vladu preuzeo Ante Marković, pokrenut je prvi ozbiljniji pokušaj ekonomske reforme koja nije uspjela. U kasnim osamdesetim godinama standard je pao na razinu šezdesetih godina.²

Budući da je sistem u osamdesetima još uvijek bio reguliran na način da o svemu odlučuje vrh partije, čije su odluke, zatim, provedene kroz megalomansku delegatsku i sa-

moupravnu strukturu, svi glavni politički sukobi, do kraja osamdesetih, odvijali su se u vrhu Saveza komunista Jugoslavije (SKJ). Slovenija je zbog kontinuiranog zakeranja i odupiranja jugoslavenskoj prosječnosti u Federaciji u to vrijeme smatrana kao "najteža republika". Imala je određenu ideju kakva bi Jugoslavija trebalo da bude. "Vjerojatno sam prvi srpski komunist, koji je shvatio da vi Slovenci niste za jugoslavenstvo, da ste za svoju nezavisnu nacionalnu državu unutar Jugoslavije pod određenim političkim uvjetima", pisao je u pismu Spomenki Hribar, 1986. godine, srpski pisac Dobrica Ćosić, duhovni otac Memoranduma Srpske akademije znanosti i umjetnosti, dokumenta koji je krajem osamdesetih godina postao programski akt za podjelu Jugoslavije.³

Ćosić se sastao sa slovenskim intelektualcima u 1984., ali su se oni razili. Nakon godinu dana, u pismu pjesniku i uredniku "Nove revije" Niku Grafenaueru, u vezi s tim sastankom, izrazio je svoje divljenje zbog jasnoće i dosljednosti slovenačkih stavova, ali i iznenađenje zbog njihovog "podcjenjivanja i nerazumijevanja objektivnih prepreka i uslovnosti realizacije optimalne autonomije Slovenije". Slovenačke napore smatrao je rizičnim i nerealnim ciljem (državna samostalnost i politički pluralizam). Nasuprot Slovencima, u istom pismu iznio je kako Srbi još nemaju svoj stav ni oko "nacionalnog jugoslavenskog pitanja" (kakva Jugoslavija bi po njima trebalo da bude, da bi je Srbi prihvatili, odnosno kakav bi trebalo da bude njihov nacionalni program), ni oko "demokratskog

1 Više o tome: Božo Repe, 'Liberalizam' v Sloveniji, Borec, leto 44 (1992), št. 9-10, str. 673-949.

2 Više o tome: Neven Borak, Ekonomski vidiki delovanja in razpada Jugoslavije, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 2002.

3 Dobrica Ćosić o svojoj polemici s Dušanom Pirjevcem 1961. godine – u pismu Spomenki Hribar, novembra 1986. (objavljeno u: Tine Hribar, Slovenci kot nacija: soočanja s sodobniki, Ljubljana 1995, str. 239). Memorandum je objavljen u cijelosti na engleskom jeziku u 1995. godini (Memorandum of the Serbian Academy of Sciences and Arts. Answers to criticisms. Belgrade: Serbian Academy of Sciences and Arts. Integralno su ga na srpskom jeziku prije toga objavili srpski iseljenici u SAD-u. U Jugoslaviji je u 1986. godini bio objavljen u raznim časopisima u vidu sažetka, dok su neformalno kružile kopije otkucanog dokumenta.

SIROTA JERICA (ali še ena diferencijacija)

■ KARIKATURA MILANA MAVERA IZ FEBRUARA 1989., NA KOJOJ JE JUGOSLAVIJA SIROČE, KOJE STOJI ISPRED EVROPSKE TVRĐAVE. KRAJEM OSAMDESETIH KOD SLOVENACA JE PREVLAĐALO UVJERENJE DA SLOVENIJA NEĆE MOĆI UĆI U EVROPSKU ZAJEDNICU KAO DIO JUGOSLAVIJE. SMATRALI SU DA SA SVOJIM POLITIČKIM I EKONOMSKIM SISTEMOM, TE NESREĐENIM MEĐUNACIONALNIM ODNOSIMA ZA TO NEMA NIKAKVIH ŠANSI.

socijalizma u modernoj civilizaciji”⁴.⁴ (kakav tip društvenog uređenja bi za njih bio prihvatljiv). Suština njegovog nastupa, ustvari, bila je: Slovenci, imate jasne i tačno određene ciljeve i spremate se da ih ostvarite, a Srbi još nisu došli do toga. Tu je Čosić bio neiskren, jer su u to vrijeme u SANU već spremali nacionalni program, pri čemu je on lično (što se može pročitati u njegovim dnevnicima) bio protiv uvođenja stranačkog pluralizma, koji bi onemogućavao centralizovanu državu. Skrivao je činjenicu da je Predsjedništvo SANU, pola godine ranije, 23. maja 1985., osnovalo komisiju od šesnaest članova, čiji je zadatak bio da pripremi Memorandum o socijalnoj situaciji u zemlji, posebno u Srbiji.⁵ Štoviše, u Jugoslaviji je sredinom osamdesetih godina počeo rasti nacionalizam, ne samo na Kosovu i u Srbiji, nego i u Hrvatskoj. No, ovaj memorandum je potencirao postoj-

će, politički još nekako suzdržane polemike između naroda, kako u pogledu prošlosti, tako i aktualnih odnosa. Kada je vlast u Srbiji preuzeo Slobodan Milošević, gradeći svoju popularnost prikazivanjem ugroženosti srpskog naroda u Jugoslaviji, on je srpsku zvaničnu politiku približio idejama srpskih akademika. Pomoću masovnih mitinga – mitinga po autonomnim regijama – Crnoj Gori i Srbiji, uklonio je svoje političke protivnike i počeo postupno stvarati uslove za ostvarenje planova o Velikoj Srbiji. Mitinzi su značili pritisak na ostale republike i njihove lidere.

Iako su još uvijek izgledali normalni, međusobni odnosi slovenačkih vlasti i federalnih organa u prvoj polovini osamdesetih godina bili su opterećeni uzaludnom borbom sa rastućom centralizacijom. Slovenački političari su bili u dilemi prvenstveno u vezi sa pitanjem da li će se jačati samoupravljanje (udruženi rad) ili zemlja, a ne u promašeno-
sti sistema.

Studentski pokret bio je prekinut u drugoj polovini sedamdesetih godina. Vlasti su bile uzrujane punkom, koji se u Sloveniji pojavio relativno brzo, već u 1977. godini.⁶ Potom su uslijedile i druge alternativne grupe, među kojima je najistaknutija bila grupa Lai-
bach iz Trbovlja, u 1980. godini. Punk grupe su u 1981. bile optužene zbog nacističke propagande, iako su se zapravo zalagale za proširenje javnog prostora, slobodnije djelovanje i izražavanje drugosti, izvan zvaničnih institucija.

Pokreti civilnog društva su postali prve zagonetke promijenjene političke slike Slovenije. Zanos im je davala rastuća krivulja kritičnosti prema nosiocima vlasti, a dijelom i sistema, koja je kod Slovenaca bila

6 Više o istoriji panku u: Punk pod Slovenci, Ljubljana 1984. – O panku je na najviše analitičan način pisala revija “Problemi” u 1977. godini (tzv. pankovski broj) i u 1982. O panku kao dijelu alternativne kulture (subkulture) u Sloveniji, istraživao je i u pojedinim člancima piao Grega Tomc, a od stranih autora: Sabrina Ramet, Balkan Babel, Colorado 1999. Posljednji sintetički pogled na to pitanje je Zbornik pod naslovom “Punk je bil prej”, Ljubljana 2002.

4 Objavljeno u: Tine Hribar, Slovenci kot nacija, Ljubljana, 1994 str. 248-250.

5 Memorandum of the Serbian Academy of Sciences and Arts. Answers to criticisms, Belgrade 1995, str. 13.

kontradiktorna: s jedne strane, oni su izražavali svoje nezadovoljstvo Savezom komunista i Socijalističkim savezom radnog naroda (SSRN), pojedinim funkcionarima i institucijama sistema, koji nisu pronašli način za izlazak iz krize, a s druge strane, 1986. godine, 60 je posto ispitanika imalo povjerenja u sistem socijalističkog samoupravljanja.⁷

Mirovni, ekološki, feministički i ostali pokreti, koji su sredinom osamdesetih godina predstavljali snažan civilni pokret u Sloveniji, uglavnom su proizlazili iz omladinskih klubova i organizacija. U njihovom okviru su u 1984. godini stvorene lezbijska sekcija Lilith i homoseksualna sekcija Magnus (prva takva društva u socijalističkim zemljama). Do 1983., pokret nije bio organiziran. Omladinski kongres u Novom mestu je u 1982. podržao ove pokrete u nastajanju. U 1986. godini popularnost alternativnih pokreta približava se zenitu. U ispitivanjima javnog mnijenja više od 75% ispitanika ih je poznavalo i više od 45% bilo spremno učestvovati u njima.⁸

“Najčišća” opozicijska pojava prve polovine osamdesetih godina bila je “Nova revija”, koja je počela izlaziti u 1982. godini na inicijativu slovenačkih intelektualaca, nakon dugih rasprava i protivljenja vlasti. Sredinom osamdesetih godina počelo je napuštanje i izlazak iz dotadašnjeg sindikata i pokušaj stvaranja paralelnih sindikalnih i omladinskih organizacija. Ovi su pokušaji dostigli svoj vrhunac, kada je France Tomšič, 15. decembra 1987. godine, osnovao prvi nezavisni sindikat. Do druge polovine osamdesetih godina, odnosi između vlasti i neformalne opozicije uglavnom su se vrtjeli oko pitanja u kojoj je mjeri dopuštena slo-

boda u revijalnoj, publicističkoj i kulturnoj aktivnosti. To postaje sve važnije, jer su sve više utjecaja dobivali omladinski i drugi mediji: “Katedra”, “Tribuna”, “Radio Študent” i naročito provokativna “Mladina”, koja je posebno izazivala Jugoslovensku narodnu armiju (JNA). Dajući podršku alternativnim pokretima i kritikom (često obilježenom kao “mangupska”), Savez socijalističke omladine Slovenije (SSOS) postepeno se udaljavao od uloge partijskog “podmlatka”, neke vrste “inkubatora” partijskih kadrova. Omladinskim funkcionarima više nije bila automatski zagarantirana svijetla politička budućnost, iako je organizacija održavala institucionalne veze (članstvo u SSRN, raznim odborima i organima vlasti) i financijsku ovisnost o državi.⁹

Sa katoličkom crkvom država je još u šezdesetim godinama počela tražiti nekakav *modus vivendi*, a i sama crkva je, pogotovo nakon dolaska novog nadbiskupa dr. Alojzija Šušlara, u kasnim sedamdesetim, značajno promijenila način ponašanja prema vlasti. Nadbiskup Šuštar vlastima je na kulturni i nenametljiv način, ali jasno i odvažno saopćio koje su osnovne tačke njegovog “političkog” programa. U sljedećim godinama raspravljalo se uglavnom o tome koje od tih zahtjeva i na koji način realizirati, kako “stvari” ne bi izazvale previše sukoba. Crkva je u datoj situaciji postigla partnerstvo s državom i stoga postavljala dijalog s vlastima na prvo mjesto, čak i na štetu veće podrške opoziciji, zbog čega su je neki intelektualci iz opozicije (osobito iz kruga “Nove revije”), u drugoj polovini osamdesetih godina, u više navrata kritizirali.¹⁰

Jedna od prvih službenih institucija koja je u prvoj polovini osamdesetih postupno počela prelaziti okvire čisto kulturne ak-

7 Dozorevanje slovenske samozavesti, zbirka Dokumenti SJM, ur. Niko Toš, Ljubljana 1995, str. 15 (razprava Zdenka Roterja).

8 Dozorevanje slovenske samozavesti, zbirka Dokumenti SJM, ur. Niko Toš, Ljubljana 1995. Vidi i: Značilnosti novih družbenih gibanj v Sloveniji, Republiški sekretariat za notranje zadeve, oddelek za analitično raziskovanje, Ljubljana, junij 1986. Arhiv Sove sedaj ARS.

9 Više o tome: Blaž Vurnik, Med Marxom in Punkom: vloga Zveze socialistične mladine Slovenije pri demokratizaciji Slovenije (1980-1990), Ljubljana 2005

10 Više o tome: Božo Repe, Katoliška cerkev in oblast v osemdesetih letih, Zgodovinski časopis, letnik 57 (2003) št. 1-2 str. 135-146.

tivnosti, bilo je Društvo slovenačkih pisaca (DSP), u kojem su bili ljudi s doista različitim pogledima, članovi Saveza komunista Slovenije (SKS) kao i njihovi kritičari. Primijećen je kritički stav prema situaciji u Savezu književnika Jugoslavije,¹¹ odbrana umjetničke slobode, javna odbrana umjetnika koji su bili osuđeni u drugim dijelovima Jugoslavije. Najmasivniji i najupečatljiviji čin DSP-a, sredinom osamdesetih, bila je organizacija javne tribine pod nazivom "Slovenački narod i slovenačka kultura", 9. i 10. januara 1985. u Ljubljani. Tribina je otvorila sva ključna pitanja demokratizacije i nacionalnog programa koja su dvije godine kasnije sintetizirana u 57. broju "Nove revije", što je jasan pokazatelj da je inicijativu u formiranju slovenačkog nacionalnog programa preuzela intelektualna opozicija.

Takvi procesi su uticali i na rad društveno-političkih organizacija. Najmasovniji SSRN je (takođe, putem kontrole medija) vršio funkciju takozvane "društvene kritike" nepoželjnih teza i pojava. On se protiv njih borio takozvanim administrativnim mjerama, odnosno konfiskacijom određenih brojeva časopisa, zamjenama urednika ili redakcija, sprečavanjem štampanja knjiga ili pojedinih članaka, preko veta redaktorskih veća ili uskraćivanjem subvencija. U isto vrijeme, SSRN je unutar sebe, širio prostor za pluralizam i u 1988. u pravnom smislu, pod spoljnim pritiscima, omogućio nastanak prvih saveza (prethodnika stranaka). Ustvari, polazilo se od teorije o takozvanom "nestranačkom pluralizmu", u kojemu bi SSRN trebalo da bude nekakav 'kišobran' za ideološki i politički različite grupe, ali samo za one

11 Otvoreni sukobi u Savezu književnika Jugoslavije počeli su na sjednici, 14. – 16. 12. 1982, u Somboru. Osnovna tema je, inače, bila "društveni i materijalni položaj književnog stvaranja", a polemiku su podstakli neki od referata sa konferencije književnika u Kumrovcu u junu 1981. godine o odnosu između književnosti i politike, koje je objavila "Svetlost" iz Kragujevca, u 1982. godini. Inače, Savez književnika Jugoslavije je bio prva jugoslovenska organizacija koja se (prvo neformalno) raspala.

koje u osnovi prihvaćaju samoupravni socijalizam.

Kompleksna i ponekad kontradiktorna borba između opozicije i vlasti u Sloveniji, koja je bila posljedica jedinstvenih okolnosti, čak i malog prostora, međusobnog prožimanja, obiteljskih veza, održavala se u okviru Jugoslavije, što je imalo značajan utjecaj na slovenačku situaciju. Ustvari, situacija u Sloveniji bila je sasvim drugačija u odnosu na druge dijelove Jugoslavije, u kojima "partijska država" funkcionirala nepromijenjeno. U Sloveniji su, nakon 10. kongresa SKS-a u 1986., kada je rukovođenje državom preuzeo Milan Kučan, započeli procesi reformi s nepredviđenim krajem. Unutrašnja opozicija u stranci nije se slagala s ovim procesom i osobito se protivila popuštanju opoziciji. France Popit je Kučanu, tri godine kasnije, u februaru 1989., prije konačnog rastanka "starijih drugova" s reformistima jasno rekao da vlast ne ide zajedno s "propovijedanjem", nego da partija mora imati kontrolu nad sudovima, sekretarijatom unutrašnjih poslova i vojskom.¹²

Savezni funkcionari i funkcionari iz drugih republika nisu razumjeli situaciju u Sloveniji. Cijenili su da slovenačko rukovodstvo ne želi obračun s opozicijom, prigovarali su da je štiti i samo izražava njene stavove, posebno one koji su bili antijugoslovenski usmjereni.

Masovni pokret, nazvan "slovenačko proljeće" dostigao je svoj vrhunac na suđenju četvorici, u proljeće i ljeto 1988. godine. Krajem jula i početkom augusta 1988., JNA je pred vojnim sudom u Ljubljani organizirala suđenje protiv četvorice (Janez Janša, omladinski funkcionar i publicist sedmičnog lista "Mladina", David Tasić i Franci Zavrl, novinari "Mladine" i Ivan Borštner, zastavnik JNA). Inače, hapšenja civilnih optuženika i prva saslušanja, izveli su slovenački

12 ARS, dislocirana jedinica I (fond: CK ZKS), Stenografske bilješke sa sastanka predsjednika predsjedništva CK SKS Milana Kučana i starijih članova SKS, 28. 2. 1989. u 11. sati u prostorima CK SK Slovenije.

ki sigurnosni organi, krajem maja i početkom juna 1988., nakon čega su optuženike, na temelju postojećeg zakonodavstva, predali istražnim i sigurnosnim organima JNA. Formalna optužba odnosila se na pitanje izdaje vojne tajne. Objelodanili su jedan povjerljiv dokument iz januara 1988., kojim je zapovjednik 9. armade u Ljubljani pooštrio mjere borbene gotovosti svojih jedinica, zbog pogoršanja situacije i očekivanja da će vojska provesti hapšenja svih svojih protivnika u Sloveniji. Nakon prvih hapšenja, 3. juna 1988., na inicijativu Igora Bavčara, osnovan je Odbor za zaštitu ljudskih prava, koji će postati najjača organizacija civilnog društva za vrijeme "slovenačkog proljeća". U Odbor je ušlo nekoliko stotina tisuća pojedinačnih članova i više od hiljadu različitih organizacija. Organizirali su razne oblike protesta, koji su dostigli vrhunac na zboru nekoliko desetaka hiljada ljudi, koji je održan 21. juna 1988. na Trgu oslobođenja u Ljubljani. Tijekom suđenja, masa ljudi stalno je protestirala ispred vojnog suda na Roškoj ulici. Iako je Odbor nakon suđenja nastavio sa svojim aktivnostima na zaštiti ljudskih prava, u njegovim redovima već je bila primjetna heterogenost pogleda, osobito oko pitanja, da li ustrajati samo na zaštiti ljudskih prava ili se aktivno uključiti u političko djelovanje. Uz nastajanje političkog pluralizma, rukovodstvo Odbora se razilo u različite stranke i Odbor je prestao djelovati, iako je formalno postojao do aprila 1990. godine.¹³

Općejugoslovenska kriza, sa epicentrom na Kosovu, dovela je do okupljanja opozicije u nastajanju i struktura vlasti u Cankarjevom domu, 27. februara 1989. godine, koji su zajednički podržali zahtjeve rudara u štrajku na Kosovu. Od tada se primjećuje konsenzus u pronalaženju zajedničkog nacionalnog programa. S tim ciljem održano je više sastanaka, u proljeće 1989. godine. Razlike između

opozicije i vlasti ispoljavale su se kako u odnosu na Jugoslaviju, tako i u pogledu političkog sistema. Te razlike najbolje se vide u dokumentima "Majniška deklaracija" i "Temeljna listina". "Majniška deklaracija" je zagovarala politički pluralizam i nezavisnost, a "Temeljna listina", kao manje radikalna, tražeći rješenje unutar jugoslavenske federacije, još uvijek je zagovarala samoupravu, premda u redefiniranom obliku. Takmičenje i polarizacija između pristasa jednog ili drugog dokumenta formalno se izražavalo njihovim potpisivanjem, ali je za tadašnju situaciju veoma ilustrativna činjenica da su mnogi potpisali oba dokumenta.

Usprkos razlikama između dva navedena dokumenta, stavovi opozicije i vlasti su se u važnim aspektima, koji su utjecali na situaciju u Sloveniji, počeli približavati. Tako je već 1987. godine neformalna opozicija osnovala ustavnu alternativu, koja je pokrenula prijedlog za novi slovenački ustav.¹⁴ Istodobno, skupštinska komisija pripremila je amandmane na slovenački ustav, koji su u svim tijelima saveznog rukovodstva i rukovodstvu SKJ nailazili na vrlo jaku oporbu—od 1987., a najintenzivnije u 1988. godini. Kritizirani ili potpuno odbijeni bili su amandmani koji govore o pravu na samoodređenje, odcjepljenje i ujedinjenje i amandmani o ekonomskom suverenitetu i ograničenju nadležnosti Federacije na teritoriji Slovenije. Ubjedljivi slovenački argumenti i pozivanje na činjenicu da je Srbija već u februaru promijenila jugoslavenski ustavni poredak i tada tražila da se druge republike ne miješaju u njene "unutrašnje" poslove, nisu bili dovoljni. Pošto su svi federalni organi bili protiv "slovenačkih" amandmana, najavljeni su vlakovi "protestnika" iz drugih dijelova Jugoslavije, koji

13 Više o tome: Ali H. Žerdin: Generali brez kape. Čas odbora za varstvo človekovih pravic. Krtina, Ljubljana 1997. Glej tudi Božo Repe: Jutri je nov dan, Ljubljana 2002 in Slovenci v osemdesetih letih, Ljubljana 2001.

14 O ustavnih spremembah: Javna tribuna DSP, Cankarjev dom, Ljubljana, 16. 3. 1987, Ljubljana 1987; Tine Hribar, Slovenska državnost, Ljubljana 1989; Tine Hribar, Slovenci kot nacija : soočanja s sodobniki, Ljubljana 1995; France Bučar, Prehod čez rdeče morje, Ljubljana 1993; Peter Jambreč, Ustavna demokracija, Ljubljana 1992.

■ NASLOVNA STRANA MLADINE, 14.4. 1989 KOJA PRIKAŽUJE INVAZIJU JNA NA SLOVENIJU. OD 1987. GODINE VRH JNA U VIŠE NAVRATA PRIPREMAO JE UVOĐENJE VANREDNIH MJERA U SLOVENIJI PO KOSOVSKOM UZORU. KULMINACIJU TI PLANOVİ DOŽIVJELI SU U 1988. I 1989. GODINI, A SLOVENAČKOJ POLITICI I MEDIJIMA SVAKI PUT JE USPELO SPRIJEČITI TE NAMJERE.

su trebali doći u Sloveniju da svoje protivljenje izraze “na licu mjesta”. S druge strane, te su amandmane javno podržavale sve slovenačke društveno-političke organizacije i svi istaknuti političari. Unatoč svim pritiscima, amandmani su u slovenačkoj skupštini usvojeni 27. septembra 1989. godine.

Iako je planirala, vojska ipak nije rizikovala nakon tog čina, proglasiti vanredne prilike u Sloveniji. Zato je u akciju stupio Slobodan Milošević i srbijanski politički vrh koji se nije mirio sa novonastalim stanjem u Sloveniji. Uz konstantan pritisak iz Beograda, intenzivno se pripremalo svrgavanje aktuelnog slovenačkog rukovodstva po receptu iz Novog Sada i Podgorice. S tim ciljem planiran je odlazak velikog broja “patriota” (mitingaša) na “miting istine” u Ljubljanu, 1. 12. 1989. godina. U slovenačkom rukovodstvu za to vrijeme nije postojalo mnogo iluzija o

mogućem ishodu, jer im je situacija bila dobro poznata (nova vlast je, nakon izbora, u martu 1990., bila u većoj mjeri nevješta, ali zato jako poletna jer ništa nije znala o odnosima u Federaciji, pa nije bila ni svjesna, kakve bi posljedice mogla prouzrokovati njezina politika).

Tadašnji izvještaji slovenačke Službe državne bezbjednosti prilično tačno pokazuju najveće krizne tačke u Jugoslaviji, moguć (krvavi) razvoj događaja, do čega je i došlo godinu i pol kasnije. Vlast je stoga bila mišljenja da joj za prelazak u višestranački pluralizam i provođenje izbora treba vrlo odgovorna opozicija, jer bi inače moglo doći do nekontroliranih događaja.

“Dolazimo do toga, da će Slovenci još uvijek živjeti po mjeri komunista, jer nećemo moći dobiti tj. nećemo dobiti odgovarajućeg partnera za ozbiljan dijalog. Ili, ako pogledamo drugu krajnost to znači da prelazimo od mjera komunista do mjera nekog drugog, koji zasada nije, barem koliko ja znam, ponudio bilo koji program koji bi bio dostojan ozbiljnog dijaloga. Možda ćemo sutra na ulicama imati masu ljudi, koja neće imati nikoga na koga bi se mogla obratiti i voditi s njim dijalog o svojim problemima. Takve se situacije u organima unutrašnjih poslova najviše bojimo, jer je najgore kad se nalaziš ispred gomile nezadovoljnih ljudi, a nemaš nikog za razgovor.”¹⁵ Ertl je također ocijenio “da Slovenija nema saveznika u Jugoslaviji, da takozvana “zapadna podjela” – teza o bizantskom jugoistočnom dijelu Jugoslavije i o naprednom Zapadu – nije tačna. Hrvati će se ponašati u određenim slučajevima kao što su se ponašali za vrijeme usvajanja ustavnih amandmana i za vrijeme drugih agresivnih intervencija u Sloveniji. U Hrvatskoj bilo je utišano takozvano hrvatsko proljeće, ali je ideja o tome još uvijek jako prisutna, preovlađuje klerikalni nacionalizam u

¹⁵ Magnetogram 71. seje P SRS, 6.10. 1989, str 11, razprava Tomaža Ertla. Arhiv predsednika Republike Slovenije, sedaj hrani ARS.

najgorem smislu te riječi, sve više se pjevaju ustaške pjesme, jer za Hrvate to znači simbol nezavisne države Hrvatske. Hrvatsko političko rukovodstvo opterećeno je suđenjima protiv onima koji misle drugačije, oni su nezadovoljni, jer se slovenački mediji ("Mladina") bave hrvatskim proljećem, njegovim predstavnicima i hrvatskim iseljeništvom. Hrvatska alternativa tvrdi da su Hrvatskoj "izrezali trbuh" s Bosnom i Hercegovinom. BiH je vrlo opasna tempirana bomba. Tu se sukobi između Hrvata, Srba i Muslimana obnavljaju. Situacija će biti znatno drugačija nego na Kosovu, gdje se Albanci bore sa državom, koja ih tretira kao neprijatelje. U Bosni će država uvijek biti tučena, jer se nikada neće pravilno postaviti. Izaslanici BiH u federalnim se tijelima pojavljuju kao nejedinstvena grupa. Bosnu karakterizira još nešto. Prije mnogo godina, mnogi su podržavali nagovijesti nekih arapskih zemalja da se Muslimani u Bosni moraju truditi za autonomiju, koja bi kasnije bila proširena u republiku, malo na štetu Crne Gore i Kosova, jer bi to, prema procijeni ekscentričnih vođa kao što su Homeini i Gadafi, bila odskočna daska za islamski prodor u Europu. Zapadna Europa nije spremna priznati bilo kakvo razbijanje Jugoslavije, a to je i rezultat straha od prodora islama. Možda to nije najvažniji, ali je sigurno jedan od argumenata da Jugoslavija ostane onakva kakva je, da sutra ovdje neće biti pet zemalja i da bi se sa svakom trebalo baviti posebno... Ljudi iz drugih republika kod nas su u većini puni straha i neopredijeljeni. Međutim, ako sutra oni koji su uvjereni da je to njihova građanska dužnost u Sloveniji pokušaju s nekim agresivnim intervencijama pokazati da se ne slažu sa slovenačkim ustavom, slovenačkom politikom itd., ne bi ih bilo teško pridobiti na svoju stranu." Ertl je takođe istaknuo da savezne vlasti djelovanje slovenačke SDB i njegovo lično djelovanje smatraju nezakonitim, rekavši da on nije više dio jedinstvene bezbjednosne službe, jer ignorira savezna pravila, o čemu ga upozorava savezni sekretar, jer sam prema zakonu

uvažava republičke stavove i pokorava se slovenačkoj skupštini, što je po zakonu dužan napraviti.¹⁶

U pokušaju organiziranja "mitinga istine" u Ljubljani po prvi put se u odbranu Slovenije postavila milicija i to uz odobrenje političkog rukovodstva. Milicija je čekala mitingaše na granicama i u unutrašnjosti zemlje i tako spriječila ne samo nered, već i onemogućila da slovenačko legalno rukovodstvo smjenjuje podbunjena masa iz drugih republika. Slovenija je tako pokazala da su u republici uspostavljeni red i zakon i da se demokratizacija odvija organizirano i dogovorno, uz postupno mijenjanje zakonodavstva i njegovim uvažavanjem, te poštovanjem legalnih institucija. Nažalost, ovu poruku ni jugoslavenske ni srpske vlasti, a ni sam vrh JNA nisu bili u stanju shvatiti.¹⁷

U kasnu jesen 1989. godine politički se prostor u Sloveniji profilirao. Nastali su prvi savezi, zbog ustavnih odredbi, prvo u okviru Socijalističkog saveza radnog naroda, a usvajanjem novog izbornog zakonodavstva, u decembru 1989., dobili su mogućnost da se registriraju kao samostalne stranke. Čak su i bivše društveno-političke organizacije pretvorene u stranke. ZKS, koja je kasnije na izborima kao samostalna stranka osvojila najviše glasova, postala je Stranka demokratske obnove (kasnije Socijaldemokratska stranka), ZSMS liberalna stranka, a SZDL socijalistička.¹⁸ Između već profilirane opozicije i vlasti došlo je do pregovora za okruglim stolom u okviru SZDL, takozvani Smoletov okrugli stol (po Jožetu Smoletu, predsjedniku

¹⁶ Isto, str. 14.

¹⁷ Bukovnik, Anton: (Sever. Preprečitev »mitinga resnice« v Ljubljani 1. decembra 1989. Ljubljana: Združene Sever, 2002; Ob 10. obletnici akcije Sever. (1995). Ljubljana: Varnost. Časopis Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije, posebna številka; Varstvoslovje, letnik 12, št 1, 2010.

¹⁸ Više o tome i o programima saveza i posle toga stranka vidi: Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije prvi del (opozicija in oblast). Viri št. 17, Ljubljana 2002.

Kriteriji	BiH	Crna Gora	Hrvatska	Makedonija
Buduće uređenje Jugoslavije	Zajednička država kao savez suverenih republika sa savezним organima na paritetnoj osnovi	Zajednička federativna država jednakopravnih naroda s međunarodnim subjektivitetom	Konfederacija kao savez suverenih država	Savez suverenih republika s savezним organima na paritetnoj osnovi
Položaj naroda i republika	Narodi i republike su suvereni	Suvereni su narodi, a ne republike	Suverene su republike—države	Suvereni su narodi i republike, Makedonija je suverena država makedonskog naroda i njenih građana
Granice između republika	Granice između republika nisu administrativne i moraju se priznati	Granice između republika su administrativne	Vanjske i unutrašnje granice su nepromjenljive	Granice između republika nisu administrativne i moraju se priznati
Vanjska politika	Zajednička vanjska politika	Zajednička vanjska politika	Članice saveza sarađuju i usklađivanju vanjsku politiku, trude se za međunarodni subjektivitet	Makedonija će posebnu pažnju posvetiti manjinama u susjednim zemljama
Vojska	Zajednička vojska, depolitizirana i s nacionalno uravnoteženim sastavom	Zajednička vojska	Sopstvene naoružane snage i zajednički kontingenti	Nejasan stav o organizaciji vojske
Ekonomska politika	Zajednička ekonomska politika prema tržišnim principima	Jedinstvene ekonomske funkcije prema tržišnim principima	Zajednički trg, slobodno kretanje robe, kapitala i ljudi, carinska i monetarna unija	Zajednička ekonomska politika prema tržišnim principima
Novac	Zajednički novac	Zajednički novac	Sopstven ili zajednički novac, zavisi od dogovora	Zajednički novac

RK SZDL).¹⁹ Opozicija je bila uvjerena da će je vlast izigrati organiziranjem tog okruglog stola. Zato je dio opozicije svoje stavove o izborima iznio u priopćenju “Kakve izbore želimo”²⁰, a sumnju u dobronamjernost vla-

19 ARS, dislocirana enota II (fond: RK SZDL), Zapis 9. sastanka Koordinacijskoga odbora organizatorjev zbora v Cankarjevem domu, 11. 9. 1989.

20 Javna obavijest koju su izdali: DSP, Klub 89, Odbor za zaštitu ljudskih prava, Sekcija za kulturu mira, Slovenačka demokratska zajednica, Slovenačka poljoprivredna udruga i Udruga slovenačke seoske mladeži, Slovenački kršćanski socijalni pokret, Socijaldemokratski savez Slovenije, Zeleni Slovenije i ZSMS. Javna oba-

sti izrazio u tekstu “Zašto ne želimo više sudjelovati na ovakvom okruglom stolu”. Reakcija na propali okrugli stol bilo je osnivanje koalicije “Demos”, koju su osnovale opozicijske stranke. Koalicija je osnovana 27. novembra 1989., a njen predsjednik postao je dr. Jože Pučnik. Osnovne točke izbornog programa “Demosa” bile su suverena Slovenija i parlamentarna demokracija, dok se znatan dio izborne strategije temeljio na antikomunizmu. Slovenački su komunisti 20.

vijest nije datirana i puštena je u javnost u prvoj polovini septembra.

Kriteriji	Slovenija	Srbija	Savezni IS	JNA
Buduće uređenje Jugoslavije	Slovenija kao samostalna zemlja u savezu sa ostalim zemljama	Zajednička federativna država jednakopravnih naroda s međunarodnim subjektivitetom	Zajednički minimum za funkcioniranje federacije, dok se nema zajedničkog dogovora	Jugoslavija kao federativna, efikasna i demokratska država
Položaj naroda i republika	Narodi i republike su suvereni	Suvereni su narodi, a ne republike	Narodi i republike su suvereni	Sloboda i ravnopravnost građana, suverenost naroda i republika
Granice između republika	Uvažavanje postojećih republičkih granica	Granice između republika nisu državne granice, one su administrativne i mogu se mijenjati	Uvažavanje vanjskih i unutrašnjih granica Jugoslavije	Zaštita vanjskih granica Jugoslavije
Vanjska politika	Sopstvena vanjska politika, koja se može uskladiti	Zajednička vanjska politika	Realiziranje dogovorenih obaveza u vanjskoj politici	Zajednička vanjska politika
Vojska	Sopstvene naoružane snage i zajednički kontingenti	Zajednička vojska	Realizacija dogovorenih obaveza u oblasti odbrambene politike	Jedinstvene naoružane snage za zaštitu Jugoslavije i socijalizma
Ekonomska politika	Zajednički trg, slobodno kretanje robe, kapitala i ljudi, mogućnost carinske i monetarne unije	Zajedničke ekonomske funkcije, osnovane na tržišnim principima	Zajedničko i otvoreno tržište, novčana politika i uloga NBJ koja omogućava vanjsku likvidnost zemlje	Zajedničko jugoslavensko tržište, nema povratka u kapitalizam
Novac	Sopstven slovenački novac	Zajednički novac	Očuvanje konvertibilnosti dinara	Zajednički jugoslavenski novac

januara 1990. napustili 14. (vanredni) kongres SKJ, jer su svi njihovi prijedlozi za demokratizaciju Jugoslavije i Saveza komunista bili odbačeni. Nakon toga SKJ se raspao.

Nakon dogovorenog prelaska u višestranački sistem, 8. aprila 1990., u Sloveniji su se održali prvi poslijeratni demokratski i višestranački izbori. Istodobno s parlamentarnim, održani su i predsjednički izbori. Budući da se u jednom dijelu održao stari pravni sistem, izbori su održani za tri vijeća: društveno-političko vijeće, vijeće opština i vijeće udruženog rada, a još uvijek je postojalo i Predsjedništvo Republike. Za mjesto predsjednika natjecala su se četiri kandidata, a za četiri mjesta u Predsjedništvu natjecalo se dvanaest kandidata. Na kraju je u drugom krugu pobijedio Milan Kučan kao predsjednički kandidat, a članovi predsjedništva po-

stali su Ciril Zlobec, dr. Matjaž Kmecl, dr. Dušan Plut i Ivan Oman. Na parlamentarnim izborima je s oko 55 posto pobijedio "Demos", koji je osvojio većinu u Društveno-političkom vijeću (47 mjesta od 80) i Vijeću opština (50 glasova od 80), dok su u Vijeću udruženog rada većinu imali bivših Savez komunista, Omladinska organizacija (preimenovana u Liberalnu stranku) i Socijalisti, koji su proizašli iz Socijalističkog saveza ("Demos" je dobio oko 30 glasova, ali se poredak stranaka u njemu nije mogao tačno odrediti). Predsjednik novog parlamenta postao je dr. France Bučar, a vladu je sastavio Lojze Peterle, budući da su kršćanski demokrati unutar "Demos" dobili najviše glasova. Proces pluralizacije slovenačkog društva završio se konstituiranjem višestranačke skupštine. Ispred masovne grobnice domo-

brana u Kočevskom Rogu, 8. jula 1990., održana je masovna svečanost pomirenja, na kojoj su govorili predsjednik Milan Kučan i ljubljanski metropolit dr. Alojzij Šuštar. Tu je podignut i spomenik žrtvama poslijeratnih ubojstava. Tim se činom pokušalo na simboličan način prevladati ideološki sukob između Slovenaca.

Kada je u martu 1989. godine jugoslavenski premijer postao Ante Marković, on je dobio podršku Slovenije, koja je bila sumnjičava, jer je Marković zahtijevao previše ovlaštenja za Saveznu vladu. Bio je podržan i od strane nerazvijenih republika, jer je smatrao da "jugoslavenski konvoj" mora jedriti toliko brzo kao što jedri najsporiji brod, što je značilo solidariziranje u vraćanju dugova i povećana ulaganja u nerazvijene republike. Markovićev koncept, ipak, nije uspio. Srbija ga nije podržala, jer je vjerovala da su reforme na njenu štetu i u korist razvijenih republika, dok bi tržišna ekonomija i povećanje ovlasti Markovića ograničile moć Miloševića. Iz raznih razloga, Marković je na kraju izgubio podršku svih, osim zapadnih zemalja. On nije bio u mogućnosti ograničiti samovolju Miloševića (ekonomski rat protiv Slovenije već na samom početku reformi, provala u jugoslavenski finansijski sistem, odakle je Srbija iz savezne kase u početku 1991. "posudila" 4 milijarde dolara). Marković, takođe, nije bio u mogućnosti da ukroti ideološki tvrdoglave ili nacionalizmom opsjednute druge republičke nomenklature. U sferi politike, Savezna vlada—osim na kraju, kada se odlučila za intervenciju JNA u Sloveniji—usprkos naporima Markovića, nije imala značajniji utjecaj. Njegov pokušaj da se programom Saveznog izvršnog vijeća (SIV-a) u 11 tačaka obezbijedi funkcioniranje Federacije (da se stvaranjem sopstvene političke stranke i jugoslavenske televizije utječe na javno mnijenje i provodu savezni izbori), nije uspio. Zbog srpskih nastojanja da se poništi dvodomnost jugoslavenske skupštine, a time i federativnost, te da se uvede centralizirana država po principu jedan čovjek—jedan glas,

savezni izbori "nisu imali prilike". O sudbini Jugoslavije na kraju su odlučila republička rukovodstva, na prvom mjestu Srbija i postupanje JNA. Odnos prema budućnosti Jugoslavije u republikama se formirao krajem 1990. i početkom 1991. Slovenija i Hrvatska su već ljeti 1990. pripremile prijedlog konfederacije. Slovenija se 23. decembra 1990. na plebiscitu odlučila za samostalnu i nezavisnu državu. Odluka, iako napadnuta u zemlji i inozemstvu, bila je neutralna i nije eksplicitno govorila o odcjepljenju, a dopuštala je i transformiranje Jugoslavije u konfederaciju. Nakon plebiscita, slovenačko je rukovodstvo započelo pregovore s republičkim rukovodstvima o slovenačko-hrvatskom modelu konfederacije. Pregovori su zaključeni u februaru 1991. godine. Bili su neuspješni i tek nakon toga slovenačko je rukovodstvo donijelo konačno rješenje o tome da je, s obzirom na situaciju, odluku plebiscita potrebno realizirati u smislu osamostaljenja od Jugoslavije. Ipak, ostala je dilema: sporazumno razdvajanje na temelju dogovora ili otcepljenje?

U međuvremenu, Slovenija se počela sistematski pripremati na osamostaljenje na svim područjima. Stvoren je bio poseban koordinacioni odbor za 13 projekata od vitalnog značaja: odbrana, ekonomija, opskrba, novac i finansijske transakcije sa inostranstvom u primeru blokade sa strane jugoslovenskih vlasti i slično.

Verbalno je sličan pogled imala i Hrvatska, samo što ona apsolutno nije bila pripremljena na otcepljenje. S obzirom na jaku srpsku manjinu, koja se počela odupirati, Tuđman je konfederaciju tada još smatrao odličnim rješenjem. Ostale republike i savezni organi su (s nijansama u organizaciji) inzistirali na federaciji. Srbija se uz formalno opredjeljenje za federaciju istodobno sistematski pripremala za realizaciju koncepta Velike Srbije. Od ljeta 1990.—podstaknuti od strane Srbije—održani su "referendumi" o autonomiji, stvaranje samostalne srpske vlasti i pobune u Hrvatskoj, a zatim i u Bosni. Situaciju u Jugoslaviji u rano proljeće 1991.

godine pokazuje tabela priložena uz tekst.²¹

Nakon neuspješnih pregovora između republika, u martu i aprilu veću ulogu u rješavanju krize još jednom pokušavaju preuzeti savezne vlasti. Pregovori republičkih predsjednika, zajedno s predsjednikom saveza vlade i Ministarstvom odbrane u okviru saveznog predsjedništva, u martu i aprilu 1991., bili su neuspješni. Bosna i Makedonija (Izetbegović i Gligorov) na kraju su ponudile nekakav srednji koncept između federacije i konfederacije, što više nije imalo nikakvog efekta. Eskalirali su nacionalni nemiri i sukobi u Hrvatskoj. Početkom maja, Milošević je konačno napustio jugoslavensku opciju, jer JNA nije provela nijedan od dogovorenih planova. Kadijević i vrh JNA takođe su prešli na srpsku stranu i pristali na realizaciju velikosrpskog koncepta. Oružje i jedinice potajno su premješteni u Hrvatsku, te Bosnu i Hercegovinu, na granice Velike Srbije.

Međunarodna politika nastojala je pritiscima i prijetnjama da spriječi proglašenje nezavisnosti Hrvatske i Slovenije. Do kraja je inzistirala na očuvanju Jugoslavije, po mogućnosti dogovorom, a bilo je prihvatljivo i da Marković i vojska, putem ograničene intervencije, discipliniraju secesionističke republike koje su se njima tada činile opasnije od Miloševića. Evropska je zajednica još krajem maja 1991. bila spremna dati onoliko pomoći koliko bi Jugoslavija željela, otpisati polovinu njenih dugova. te prema unutrašnjem dogovoru i reformi, Jugoslaviju prihvatiti kao punopravnu članicu. Intervencija JNA nakon osamostaljenja Slovenije i Hrvatske u junu 1991. u Sloveniji i internacionalizacija jugoslavenske krize značile su konačnu propast bilo kakve mogućnosti za unutrašnji dogovor.

Interni odnosi bili su značajni još samo u pregovorima na Brionima 7. i 8. jula 1991., gdje su još sudjelovali predstavnici Federacije. Marković je samo djelomično uspio prodrijeti sa svojim konceptom povratka na stanje prije 25. juna (datum proglašenja nezavisnosti u

Sloveniji). Rezultat pregovora bila je Brionska deklaracija, koja je ostavljala mogućnost različitih tumačenja o tome što bi vraćanje na ovo stanje trebalo značiti. U krajnjoj verziji, vraćanje bi značilo opoziv nezavisnosti Slovenije i Hrvatske. Međutim, dešavanja na području Jugoslavije tijekom ljeta i jeseni 1991. takvu je interpretaciju onemogućilo. Srbija je, nakon neuspješnog pokušaja discipliniranja Slovenije, ocijenila da zadržavanje Slovenije u Jugoslaviji samo opterećuje provedbu opcije Velike Srbije. Upravo je zbog toga bio uspješan tihi slovenačko-srpski sporazum na Brionima o povlačenju vojske iz Slovenije, koji je 18. jula 1991. godine, za tromjesečni period moratorija, formaliziralo oživljeno predsjedništvo SFRJ.

Nastavkom rata u Hrvatskoj, više nije bilo nikakve nade za postojanje Jugoslavije u bilo kojem obliku. Kao posljednja mogućnost da se uz podršku međunarodne zajednice jugoslavenski predstavnici o tome nešto dogovore možda je ipak bila Haaška konferencija, koja je počela u septembru 1991. godine. Na konferenciji je Bosna i Hercegovina zagovarala konfederaciju, Makedonci ni sami nisu znali što žele, Hrvatska, tada već u ratu, dopuštala je mogućnost saveza suverenih država, dok je Slovenija (iz koje se JNA već povlačila i koja više nije bila u sukobu), bila spremna da pregovara samo o međunarodnom priznanju i sukcesiji. Milošević je branio "očuvanje Jugoslavije", a Marković reformiranu Federaciju s utvrđenim ovlaštenjima savezne vlade. Carringtonovu kompromisnu formulaciju, prema kojoj bi republike imale međunarodni subjektivitet, a očuvale bi ekonomsku zajednicu i carinsku uniju, Milošević je 5. novembra 1991. odbio, tako da više nije bilo moguće postići dogovor. Decembra 1991. Marković je podnio ostavku. Savezno predsjedništvo, obnovljeno na temelju brionske deklaracije, više nije bilo potpuno, jer slovenački predstavnik, nakon isteka tromjesečnog moratorija, koji je zahtijevala brionska deklaracija, u njemu nije više sudjelovao, a ubrzo nakon njega takođe i hrvatski predstavnik. Srpski blok je i dalje

21 Kako će biti preuređena Jugoslavija, Vjesnik, 2.2. 1991, str. 4.

pokušao djelovati u okrnjenom sastavu, ali međunarodni organi nisu priznali njegovu legitimnost. Badinterova komisija je početkom decembra 1991. formirala konačno mišljenje o tome da se Jugoslavija raspala i da se one republike koje su spremne i koje ispunjavaju uslove, moraju priznati. Tokom decembra, nakon oštre borbe iza kulisa, za priznanje novih država odlučila se i Europska unija.

Dogovaranja između bivših jugoslovenskih republika postala su stvar međunarodnih odnosa i međunarodnog prava, ali su se i dalje nastavljali balkanski ratovi, već četvrti nakon balkanskih ratova u 1912.–1913., Prvog i Drugog svjetskog rata, između kojih je najkrvaviji bio u Bosni i Hercegovini. Oni su iza sebe ostavili stotine tisuća mrtvih, milijun prognanih i na desetine razorenih gradova i sela. Ratovi su bili kombinacija kulturnog, vjerskog i međunarodnog sukoba, koji je imao duboke korijene u historiji. Nacionalne države, koje su se pojavile na području bivše Jugoslavije više ili manje su uspješno etnički “očistile” svoju teritoriju. Njihova je situacija različita, dok su se neke uspjele stabilizirati i uključiti u Europsku uniju (Slovenija) odnosno približiti EU (Hrvatska), položaj drugih ostaje neizvjestan, što naročito važi za inicijatora ratova–Srbiju (u februaru 2007. *International Court of Justice* je nenačelno presudio da ona nije odgovorna za genocid u Bosni, a u povijesnom smislu upravo je srpski nacionalizam onaj koji je rasturio Jugoslaviju i podstaknuo ratove). Cijenu i posljedice rata plaćati će još mnoge generacije. Regija u cjelini je nakon četrdeset i pet godina mira u socijalističkoj Jugoslaviji i posle posljednjeg rata još uvijek “bure baruta”, kao što su je obilježili početkom 20. stoljeća.

U kontekstu ovih ratova često se pojavljuje teza da je za raspad Jugoslavije krivo osamostaljenje Slovenije, a zatim prerano međunarodno priznanje bivših republika. Sigurno možemo govoriti o moralnoj suodgovornosti za raspad, budući da je Slovenija bila suosnivač takozvane Avnojske Jugoslavije; njeni

političari, pogotovo Edvard Kardelj su u poslijeratnim desetljećima imali značajan utjecaj na njeno međunarodno i političko uređenje. U Sloveniji je u dijelu političke elite i javnosti bilo puno nacionalizma, pitanje uspostavljenja nezavisne države bilo je postavljeno pred pitanje demokracije i mnogi su političari na prvo mjesto stavljali dolazak na vlast i opstanak na vlasti. Slovenija nije u potpunosti ispunila svoja obećanja koja je uz usvajanje plebiscitnog zakonodavstva dala stanovnicima iz drugih republika, koji su živjeli u Sloveniji. To pokazuje sramotan primjer–više od 24.000 ljudi koji su bili izbrisani iz registra stalnog prebivališta i tako ostali bez ikakvih socijalnih prava, lišeni zapošljavanja i stanovanja, a njihova djeca bez mogućnosti obrazovanja. Problem takozvanih “izbrisanih” se rješava tek danas. To pokazuje i politika “daleko od Balkana”, koja je Sloveniju u devedesetim godinama namjerno udaljila od bivših jugoslavenskih republika i nije željela imati ništa s njima, kao i višegodišnja eksploatacija i bespravni položaj radnika iz drugih bivših jugoslavenskih republika nakon nezavisnosti, što traje i danas. Postoji niz neriješenih pitanja, u kojima je Slovenija bila rigidna, neprofesionalna i nije uzimala u obzir nevolju ljudi. Takvo je npr. pitanje štediša Ljubljanske banke u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Istina je i da je Slovenija pomogla Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini tijekom rata: oružjem, opremom i obukom na njenom teritoriju. Ali, u ovoj načelnoj politici dolazilo je do ratnog profiterstva, kako u Ministarstvu odbrane tako i kod pojedinačnih prodavača, povezanih s njim, što i dalje ostaje tamna mrlja slovenačke tranzicije, koja još uvijek guši slovenačko društvo i usporava njegov demokratski razvoj, jer su neki od umiješanih još uvijek aktivni i vrlo utjecajni u slovenačkoj politici.

Unatoč (samo) kritici treba pogledati neku drugu, širu sliku u kojoj je Slovenija bila samo jedan od aktera. Ova teza naime zanemaruje činjenicu da se rat u Jugoslaviji pripremao dugo i sistematski i da su čak i prije osamostaljenja Slovenije, u Hrvatskoj bili pri-

sutni međunarodni sukobi, a u BiH su se pripremali. Ovo Slovenija ni na koji način ne bi mogla spriječiti, čak i da je ostala u Jugoslaviji.

Slovenija je u poslijeratnim desetljećima (poslije Drugog svjetskog rata) vjerovala u Jugoslaviju, slovenačke političke i intelektualne elite su (s izuzetkom političke emigracije) u Jugoslaviji vidjele rješenje nacionalnog pitanja i uložile su znatnu energiju i sredstva u njeno reformiranje. Do kasnih osamdesetih godina vjerovalo se da je (kon)federalna i demokratska Jugoslavija moguća i da Slovenija, kao njen dio može ući u tadašnju Europsku (ekonomsku) zajednicu. Kada je došlo do pritiska da se prema uzoru na predratnu kraljevinu ponovo uspostavi unitarna i dogmatska Jugoslavija, koja se odmiče, a ne približava europskim integracijama, Slovenija u tome nije vidjela budućnost. Prisiljavanje slovenačkog naroda da ostane u takvoj Jugoslaviji zapravo je značilo zahtjev da jedan narod žrtvuje svoju egzistenciju i budućnost za iluziju da će time biti spriječen sukob između ostalih naroda.

SAŽETAK

Za Sloveniju je od sredine osamdesetih godina karakteristična pluralistička atmosfera sa snažnim civilnim društvom, alternativnom kulturom, postupnom pojavom organizirane opozicije u obliku saveza, prethodnika stranaka (od 1988. nadalje) i s reformističkom vlašću, čiji je simbol bio predsjednik CK SKS Milan Kučan. Prelazak na višestranački sistem i provođenje prvih izbora bili su konsenzualni i pravno pažljivo planirani, posljedica odluke SKS o silasku sa vlasti i dogovoru s opozicijom. Odnos prema Jugoslaviji bio je ambivalentan: išao je od želje za reformiranjem do traženja mirnog puta do nezavisnosti.

SUMMARY

From the middle of the eighties onwards, a plural atmosphere was characteristic of Slovenia, with a strong civil society, alternative culture, the gradual creation of an organised opposition in the form of leagues, the predecessors of parties (from 1988 onwards),

and with reformist authorities, which were symbolised by the President of the Central Committee of the League of Communists of Slovenia, Milan Kučan. The transition to a multi-party system and the execution of the first elections was consensual and legally carefully planned and executed, as a result of the decision of LCS to resign from power and reach an agreement with the opposition. The attitude towards Yugoslavia was more contradictory: it ranged from the desire for reform, all the way to the search for a peaceful path towards independence. Within the context of the wars accompanying the disintegration of Yugoslavia, the thesis is present that the disintegration was caused by Slovenia's gaining of independence and the later premature international recognition of the former republics. This thesis neglects the fact that the war in Yugoslavia was in preparation for a long time, as well as systematically, and that even before Slovenia's gaining of independence international conflicts took place in Croatia, and were about to take place in BiH. Slovenia could never have prevented this, not even by remaining in Yugoslavia. In the postwar decades, Slovenia believed in Yugoslavia; the Slovenian political and intellectual elites (with the exception of a part of the political emigration) saw Yugoslavia as a solution to the national issue. These elites invested a great deal of energy and resources in the reform of Yugoslavia. Until the late eighties, it was believed that a (con)federate and democratic Yugoslavia was possible and that Slovenia could enter the then European (Economic) Community as its part. After the irrepressible pressures to re-establish a unitarian and dogmatic Yugoslavia, following the example of the prewar kingdom, which moves away from European integration rather than approach it, Slovenia no longer saw a future in this. Forcing the Slovenian nation to remain in such a Yugoslavia in fact signified a demand for one nation to sacrifice its existence and future for an illusion that it will thus prevent a conflict among the other nations.